

Osèhlo cvetje.

IX.

Po tebi drevi toži se in davi
In vzbuja meni želja tiho skrita,
Pri tebi zopet sreče dan zasvita
In hrepenenje moje se ustavi.

Glavico lepo nágneš k moji glavi,
In ko ljubezen tvoja plemenita
Pokaže kakor solnce se očita,
Vriskaje v meni jo srcé pozdravi.

Res, blizu sem, da me gorkó objame
Premehka, dèkle, nežna roka znana,
A vedno pot se daljša mi odkriva.

Pogleda naj že skoraj sreča náme,
Da novič s slástjo duša okrepečana
Prijatelj zvest na prsih ti počiva.

X.

Dekletce nežno, v duši tvoji čisti
Življenja pómlad vzbuja vse darove,
Ki razcveteni lepšali ti dnove
Navzlic sovraštvu bodo in zavisti.

Ljubezen tvoja ne želi koristí,
Prav kakor rōsa, padša na cvetove;
Otroške tvoje slušam rad smehove,
In oj, poljubei tvoji — tisti, tisti!

Učakal, vé m, ne bodem da razvíješ
V devíški ti vabljivi se lepóti,
Takrat že v gróbnem spim jaz naročáji.

A mili Bog uslišati me hòti,
Da še tačas na duši čista žíješ,
Cvet sama svež in čvrst v življenja maji.

Jos. Cimperman.

Velegrad.

Spisal Josip Apih v Novem Jičinu.

Tisoč let je poteklo v morje večnosti, kar se je utrnila na nebu mladega slovanstva njega najsijajnejša zvezda, tista danica, katere svit je vodil naše pradede iz poganske tmine v krasno deželo krščanske omike in vere. Kaj je v ti dolgi dôbi prebilo slovanstvo, tega nam ni zapisal noben kronist, dasi je nam ta ali oni z malo besedami poročil marsikatero nezgodo, ki je zadela narode slovanske. V teh tisoč letih se je slovanstvo predrugačilo; marsikaj je pozabilo, samó, žalibog, urojene svoje nezloge ne; marsikaj se je pa tudi naučil Slovan, sósebnó pa ga je nesreča učila ljubiti in čestiti slavne može, skazovati odkritosrčno hvaležnost pred vsem onim možem, ki so mu prinesli luč krščanske vere. Sveta naša blagovestnika slavi dandanes ves slovanski svet, celó pravoslavna cerkev. Kako ogromne množine potujejo letos tjà na Velegrad v prijazno vas, kjer sta nekđaj učila in se mučila Ciril in Metod. Tukaj ti oznanuje sleherna gora in dolina, sleherna šuma in vsako polje, da stojiš na zemlji, ki je blagoslovljena, odkar je nosila najblažja, največja moža zgodovine naše.

Tudi naš mili narod neče zaostati; ni mu zatrla blagih, uzornih čutov neizmerna nezgoda tožnih vekov, niti boj za gmotne potrebe življenja. Milim svojim rojakom podajem zato tukaj kratek kažipot za božjo pot na Velegrad. Seznaniti se hočemo s sedanjim svetiščem sv. blagovestnikov in potem z usodo starega mesta velegradskega.

Pridružimo se torej rojakom na Dunaji, na prostranem kolodvoru cesarja Ferdinanda severne železnice; po ti železnici se voziš popolnoma varno kljub strašnemu viharju, ki jo je pred malo tedni hotel omajati in vreči v globoki Dunav, privezavši jo našim ministrom na grešni vrat za kazen, ker so menda pohujšali toliko mirnih duš v nedolžni družini matere Germanije. Le zasedimo prostore, pihajmo ven kolodvora k dolgemu železnemu mostu čez Dunav in dalje na polje moravsko. Kadar postoji vlak na kolodvoru v Florisdorfu, ozrmo se nazaj na avstrijsko prestolnico, kjer nam biva marsikateri brat; med neštevilnimi stolpi kipi v sinje nebo orjak — stolp sv. Štefana, najdostojnejši znak velikega mesta. Bolj tam doli se pa blišči zlata krona na kupoli svetovnoznane „rotunde“. Spomnimo se tukaj, da nas objemlje povsod zgodovinski vzduh. Na teh planotah, s katerih se dviga tu pa tam ilovnat ali peščen hribček, prelilo se je človeške krvi, da „napolnila bi jezero.“ Pod Florisdorfom ležita vasi Aspern in Essling, kjer je prvič avstrijsko junaštvo užugalo mogotea Napoleona; iz kolodvora nas pelje vlak skozi okope, ki so jih napravili l. 1866. proti Prusom; a krščeni, s človeško krvjo krščeni, hvala Bogu, še niso. To nedolžno veselje nam pa takoj zagreni klic sprevodnikov: Wagram! Žalostni spomini! — Od Stillfrieda mimo Dürnkruta do Jedenspeigna se pa razprostira ona ravnina, za kateri je dné 26. avgusta 1278. zmaga cesarja Rudolfa odločila za vselej usodo naše domovine; blizo Stillfrieda ti kažejo kraj, kjer je bil usmrčen Otakar II., kralj češki.

Čimdalje se vozimo po severno-vzhodni Nižeavstrijski, tem jasneje se prepričamo, da se bližamo slovanski zemlji. Na kolodvorih vidimo slovaške delavce; pridružujejo se nam že češko govoreči sopotniki. A stoprav onstran mostu preko Dija (Thaya, češki Dyje) stopimo na moravska tla pri mestu Břeclavu (Lundenburg). Dočim se mi brzo vozimo, kakor bi lukamatija z nami vred hrepenel priti v okraj velegradski, pomika se Dija sila počasi doli proti Moravi — Ali morebiti vé tudi on, da s seboj nese v sleherni kapljici kósec slovanske zemlje; da ga nese tja doli, kjer ni več milih glasov slovanskih? ali vé morebiti, da so nasprotnikom slovanstva reke naše, izstekajoče se v reke in morja neslovanska, podoba usode, ki menda čaka vsega slovanstva? —

No, pa tukaj, kjer meji Slovan z Nemcem, stoji na straži krepak Slovak. Slovani na Moravskem se delé namreč v Hanake, Horake, Vlahe

in Slovake. Nas zanimajo tukaj samó Slovaci, katerih prava domovina je severno-zapadna Ogrska. Svoj jezik imenujejo „slovenský jazyk“; narodno nošo in narodne šege so še precèj dobro ohranili. Po leti nosijo moški kratko konopovo košuljo in konopove dolge in široke „gatje“, ogrinjajo se pa s širokim, belosuknenim plaščem, ki jih menda kakor ranjcega dr. Zupana brani po leti vročine, po zimi pa mraza. Kadar je mraz, zamenijo gatje z višnjevimi ozkimi hlačami, po ogerski šegi našitimi. Noge tičé v čížmah, glava jim je pa pokrita z malim, okroglim klobukom, ki je ves pokopan pod pisanimi trakovi, šopki, peresi itd. Ženske si ovijajo glavo z belo ruto, ki je prešita z pisanimi cveticami; zgornji del telesa tičí v kratkem modrci, roke pa do lehtij v neizmerno širokih rokavih srajce. Krilo je kratko in zdaj navadno že višnjevo, rudeče, dočim starejše žene nosijo še črno krilo. To krilo je skoraj do cela pokrito z širokim, belim predpasnikom, ki je olepšan in prevezan z lepimi živobojnimi trakovi. Na nogah imajo pa čížme z pôdkvicami.

Ti moravski Slovaci so krepki ljudje, radi so židane volje, ljubijo petje, godbo in ples. Pa ker so hitre jeze, pretepajo se tako radi, kakor naši fantje; „zapasme se“ je poziv na metanje.

Slovaci stanujejo v južno-vzhodnem kotu Moravske; na vzhodu jih loči Javořina od bratov ogrskih; na jugu pa jih pritiska Nemeč; na zapadu se razprostirajo do grebena Maršovih gora (Hřiběčí hory), kjer so jim mejaši bogati in moški Hanaci, s katerih blagoslovljeno zemljo se spája lastnina Slovakov pri Napajedlu na severnem konci. Od grebena Karpat in Maršovih gora se razprostira nizko pogorje in hribovje proti osrednji doline, skozi katero teče Morava. Karpate in Maršove gore se pri Napajedlu skoraj dotikajo druge družih; tam je torej dolina zeló stisnena; proti jugozapadu se pa bolj odpira. Gorovje je večinoma pokrito z lepimi gozdi, ki so last velikašem moravskim. V rodovitni dolini pa raste trta poleg navadnih poljskih pridelkov; obnebje je vsled zavetja, ki ga dajejo deželici gore proti severju, precèj ugodno. Tudi obrt cvete tukaj in pa družnik mu — rod semitski.

Ob obeh straneh Morave, na desno in levo od železnične proge nas pozdravljajo mesta in velike vasí; naj omenimo Hodonín, Stražnice, Bzenec, Ostroh, Veselí in napósled Uh. Hradiště. Zdaj smo na cilju in zapustivši vlak stopimo z vzvišenimi čuti na tista tla, kjer je tekla zibel krščanstva zapadnemu slovanstvu: tukaj stojimo na eminentno zgodovinskih tleh.

Od postaje Og. Gradišče se peljemo lahko na vedno pripravljenih vozéh do Velegrada; ako smo pa čilih nog in utegnemo, krenemo jo peš po lepi ravni cesti proti severo-zapadu, v tisto mér, kjer

sprednje nižje gorice nadkriljuje dvovršna gora z gradom buchlovskim na levem in cerkvico sv. Barbare na desnem vrhu. Po široki dolini, med prijaznimi goricami dospemo v uri hodá do vasi „Velehrad“, katere velika cerkev z dvema stolpoma in prostrana poslopja nam pravijo, da nismo zgrešili smotra svojega.

Denašnji Velegrad je vas, katero na treh straneh objemajo gore in hribi in ki šteje blizu 60 hiš in 800 stanovnikov; letos je na vse strani ob cestah se razširila, nastale so cele ulice, kjer stojé prodajalnice in gostilnice. Pa za zdaj gremo hitro mimo njih; neka čudna moč, živo hrepenenje nas tira dalje proti cerkvi; na njo je obrneno srce in oko. Ob dolgem zidu, objemajočem vrt nekdanjega samostana, pridemo do lepega slavoloka, ki nam kliče nasproti prijazen pozdrav. Zdajci stopimo na obširni prostor, ki ga objemajo cerkev in graščinska poslopja. Ako smo žejni, oddahnemo se malo in poživimo z izvrstno studenčnico iz vodnjaka sredi prostora. Na desni so poslopja, v katerih so do l. 1784. bivali redovniki cistercijanci; k temu samostanu so pripadala ogromna posestva na Moravskem in v Šleziji; opat je bil najodličnejši med svojimi vrstniki na Moravskem. Nekaj časa je bil nekdanji samostan potem lastnina barona Sine; l. 1884. pa ga je kupilo podporno društvo duhovnikov olomuške škofije. Posebnih znamenitostij ne nahajamo pri tem poslopji.

Na levi se pred nami vzdiguje visoko, impozantno ospredje nekdanje samostanske cerkve, posvečene vnebovzetju Marije Device. Pomniti nam pa je, da sedanja oblika cerkve še ni stara. Tudi slovanstvo ima svojega Herostrata; neki Zapotočný je l. 1681. zapalil cerkev in ostalo ni nič razven golega zidovja. Z velikimi troški so v teku več nego dvajsetih let dogotovili novo cerkev, a ostalo je deloma staro obzidje. L. 1735. so jo slovesno blagoslovili. Kljub staremu ozidju se mora denašnja cerkev vendar zvati nova, ker ni izginil samó skoraj popolnoma prvotni značaj bazilike, temveč so jo tudi skrajšali tako, da šteje namesto 20 oltarjev zdaj samó 16.

Visoko ospredje krasita dva lepa stolpa. Ako stopimo skozi vélika vrata v hišo božjo, napolni nas takoj prvi pogled s strmenjem, da ne rečem z neko bojznijo; to je tisti mešani čut, katerega v nas vzbuja ogledovanje občudovanja vrednih del, bodisi božjih, bodisi človeških rok. Visoko nad nami je cerkveni obok, ki blizu presbiterija nosi jako znamenito kúpolo. Tukaj je bil stare cerkve stolp, stoječ na štirih jako močnih stebrih, kateri še zdaj nosijo kúpolo. Zid kúpole je sila debel in v njem je galerija okoli vse kúpole; iz nje se vidi doli v cerkev.

Najbolj pa strmimo o dolgosti cerkve, ki meri 75 m in je najdaljša cerkev na Moravskem. Narod pravi, da v nji lahko zajedno pro-

povedujeta dva mašnika, ne da bi motila drug družega. Ob straneh je 16 malih oltarjev in pri presbiteriju so kapelice. Med svetniki, katerim so posvečeni stranski oltarji, nahajamo tudi sv. Cirila, Metoda, Vaclava, Sarkandra itd.; to je torej mali „pantheon“ (ako smem tako reči), v katerem narod slavi narodne svetnike svoje. Kapelici sv. bratov blagovestnikov si stojita nasproti. V malih dolbínah stojé umetno izdelani kipi apostolov in evangelistov.

Opazujé s pobožno pozornostjo cerkev, dospemo kmalu do presbiterija, v katerega pada svetloba skozi kúpolo. Zdaj stojimo pred vélikim oltarjem. Z mramorjem pri cerkvi niso štedili; najlepše delo od mramorja je pa véliki oltar. Pred malo leti šele ga je izdelal v Rimu neki Steinhauser na troške olomuškega nadškofa kardinala dež. grofa Fürstenberga od najlepšega črnega mramorja. Podoba v njem kaže Vnebovzetje Marije Device in je delo Raabovo. Na oltarji sta razven tega dva mramornata kerubina in tri mramornate podobe nam predočujejo važne dogodke iz življenja Metodovega. Na prvi stoji sv. Metod poleg umirajočega brata Cirila; na drugi blagoslavlja verno množico, ki je klečé poslušala njegove uke, in na tretji prejema sv. Metod znamenja nadškofove oblasti.

Na desni stráni oltarja stoji mramornat kip sv. blagovestnikov; to je čisto novo delo in prekrasna lepota cerkve, kakor tudi dostojen in trajen spomin na letošnjo slavnost. V našem veku so sploh cerkev popolnoma prenovili; okrasili so jo z živobojnimi slikami na stenah, na oboku in v kúpoli; med temi slikami zapazimo tudi slike Otakarja I. in brata mu Vladislava, ustanoviteljev samostana velegradskega. Često smo pa že čuli neugodne sodbe o ti razsipni krasoti barv, o tem ukusu, ki bajè kaže neomikani umetniški čút Slovanov in je zato dokaz slovanske inferioritete na polji umetnosti. Zoper tako sodbo se ne dá bojevati, ker se naslanja na zakone umetnosti ali pa tudi zato ne, ker „de gustibus non est disputandum“. Ako pa na jedni stráni ti pisani zidovi žalijo omikani ukus, čutimo na drugi stráni neko zadovoljenje; ta bojna krasota se nekako lepo strinja z individualiteto našega naroda, ki sploh ljubi lepe, žive boje. Zakonom in terjatvam umetnosti nasproti zahteva tukaj svojo veljavo narodna posebnost, ki se brani vseobčnega nivelizovanja. Da je tudi tukaj harmonija mogoča, o tem se lahko prepričaš, ako stopiš v slovanski cerkvi proti vzhodu in gledaš pred seboj cerkev in vérni narod. Pritrdil bodeš, da je cerkev olepšana v istem zlogu kakor ljudje (ako smem tako reči) in da lepe, žive barve niso tako zoperne očem.

Prezreti ne smemo dalje še nekaterih zanimivostij cerkve velegradske; najprej one lepo izdelane klopí, delo nekega mizarja iz 17. veka, ki so

prava radost vsakemu strokovnjaku. Lepa je tudi leca s podobami; pravi biser je pa novi krstilnik od kararskega mramorja, darilo bogoslovcev moravskih in delo praškega umetnika. Izdolbene so na njem podobe sv. Cirila, Metoda, Janeza Nepom. in Sarkandra, na priklopu stoji pa kip sv. Janeza Krstnika.

Ako smo opravili tu v veličastnem hramu božjem pobožnost svojo, spomnivši se dragih svojih v domovini, pa tudi naroda nam milega, zapustimo cerkev, da si ogledamo še druge znamenitosti velegradske. Kremimo kar naravnost proti pokopališču, ležečem tik ceste, ki gre proti Buchlovicam. Tu stoji pri cesti kapelica sv. Cirila. Majhna je in tako preprosta in skromna, da bi morebiti komaj oko stavbarjevo našlo na nji kaj zanimivega; z župno cerkvijo se kar ne more meriti niti gledé velikosti, niti gledé krasote. Pa to neznatno cerkvico diči nekaj, kar pogrešamo v isti meri pri veliki cerkvi: to uborno vežo božjo obdaje čarobni svit narodne tradicije, in v tem oziru je ne prekosi na slovanski zemlji nijedna cerkev. Bilo bi barbarstvo, ako bi kdo hotel z neusmiljeno kritiko vzeti ti stavbi najlepšo diko; narodna tradicija ne laže, ako se tudi moti v podrobnostih. Na tem mestu, pravi vérni narod, je posvetil cerkvico sv. Ciril, tu je delal in učil sv. Metod in v ti kapelici je prejel sv. krst prvi krščanski knez češki, Bořivoj s soprogo mu sv. Ludmilo. Tudi to kapelico je dal obnoviti škof olomuški ob priliki tisočletnice. Vsekako je cerkvica sila stara, dasi je po sodbi strokovnjakov presbiterij zidan v 14., ladja pa stoprv v 17. veku; to svedoči zlog cerkvice in ne bomo jim oporekali. Upoznavali bodemo pa še vstrajnost narodne tradicije, ki se nam posebno lepo kaže na ti blagoslovljeni zemlji. Osvedočeni smo, da stoji ta gotska kapelica na tistem mestu, kjer je postavil božji hram že sv. Ciril, ali prav za prav sv. Metod; temelji so gotovo iz one dōbe.

Kamor se ozremo v Velegradu in njega okolici, povsodi najdemo svedoke zgodovinske znamenitosti tega kraja; povsodi se nam ponuja spomin na dōbo veliko-moravskega Svetopolka. Prav blizu vasí je tako zvaní „Hrádek“ (gradič); tako se zove kvadraten prostor, čegar dolgost je 40 sežnjev in ki ima še okope. Narod pravi, da je to ostanek gradu Svetopolkovega. Izvestno mora biti sila star in da se je ohranil do danes, svedoči nam, kako spoštuje in varuje narod spomenike starodavnih slavnih časov; to nam je pa tudi dokaz, da so denašnji stanovalci, denašnji Slovaci res pravi potomci sovremenikov Metodovih. Toľiko spominov se bi ne bilo ohranilo v dolgih tisoč letih, ako bi se bilo prvotno, avtohtonsko prebivalstvo razredčilo po priseljevanji ino-

stranskih življev. Saj vémo, kakšen učinek je v tem oziru imela nemška in laška kolonizacija v dotičnih krajih slovenske dežele.

Celo uro hoda od Velegrada, v šumi pa stoji kamen, ki se zove „kraljv stol“ (kraljev stol) in to ime nahajamo že v listinah 11. veka. To je moralo biti posebno priljubljeno mesto Svetopolku in njega prednikom in naslednikom; tu se je moral mogočni kralj posebno rad muditi, kadar je šel na lov v te goste, temne gozde. Kako živo se je to vtisnilo spominu narodovemu, da ni pozabil tako neznatnega mesta v celem tisočletji ne, in da je v 11. veku služil ta kamen kot mejnik za to stran velegradskega posestva. Poleg „kraljevega stola“ je bister studenec, kateremu je narod nadel ime „zlati vir“. I to ime ni brez zgodovinskega pomena; jednako bližnja vas Knezovo Polje, ki je spadala k samostanu velegradskemu takoj iz početka; nje ime svedoči torej njeno starost in gotovo bi smela tudi praznovati letos tisočletnico svojega obstanka.

Kdor si hoče ogledati tudi daljšo okolico velegradsko, temu svetujemo, naj krene od pokopališča proti vasi Toupes in Buchlovice, potem skozi šumo na goro, kjer se dviga grad Buchlov, sosed cerkvice sv. Barbare na vrhu „Modle.“ Buchlov je sila star grad, morebiti najstarejši vse Moravske; gora, na kateri stoji, ima tako ugodno ležo, da je gotovo v starodavnem času že nosila naselbino ali pa služila poganskim Slovanom kot sveto mesto, kjer so darovali svojim bogovom; saj so si v tem oziru jednaki vsi Slovani, da so izvolili bogovom svojim vzvišena mesta, zmatrajoči gore za dostojne prestole, ki jih je narava sama ustvarila bogovom. In kakor je mislil in čutil poganski Slovan, tako je mislil in čutil tudi njega krščanski potomec, dasi v tem oziru Moravan ne doseza našega Slovenca; tem bolj so pa otele moravske gore pogansko-bogoslužne svoje tradicije. Na Buchlovi so našli nekdanj majhen bronast kip malika (bûžiček). Dandanes te bodo zanimala tam gori obširna poslopja, trdni zidovi in globoki rovi gradu, ki je last grofa Berchtolda in precëj dobro ohranjen. Razven velike dvorane je znamenita zbirka starin; na dvorišči stoji tako zvana „franciškanska lipa;“ franciškani so umeli namreč saditi lipe tako, da so zakopali vrh v zemljo in drevo prisilili; da je naredilo nov košat vrh iz korenin. Zadovoljil te bode pa tudi krasni razgled po najlepših planavah moravskih, po Hani in Slovaški, tja doli do planote nižje-avstrijske, proti vzhodu pa do gosto obrastenih gora karpatskih. Ne bodemo preiskovali, je li ime gradu res izpeljevati iz besede „buch“ in „lov“, kar bi značilo kraj posvečeni bogu lova starih Slovanov; gotovo pa je dobil sosedni vrh te gore, „Modla“ (= malik) svoje ime, ker so ondu čestili

katero božanstvo, nemara Morano. Zdaj stoji ondu kapelica sv. Barbare; v nji počivajo trupa grofov Berehtoldov.

Prislovica pravi, da si je povsodi poleg hrama božjega postavil tudi zlodej svoj hram; menimo pa, da je tukaj narodova govorica nekako prepikra in nepravična. Zato se ne bomo zmenili zánjo ter jo krenemo v „hostinec“ vrlega „staroste“ (župana) velegradskega. Tu se nam bo dobro postreglo s cenim pivom moravskim pa tudi z ukusnim močnatimi jedili, brez katerih Moravan uprav tako ne more biti vesel, kakor Kranjec ne brez žganjcev. Tukaj se zatopimo v razgovor o zgodovini okraja velegradskega in sósebnobno ob usodi stare prestolnice Svetopolkove in Metodove. Gotovo zanima slehernega med nami vprašanje, kje je stalo ono velikansko in sila trdno mesto Velegrad, o katerem menijo nekateri, da je bilo že glavno mesto Marbodovo, dočim kronisti govore o „ineffabilis Rastici munitio et omnibus antiquis dissimilis,“ „urbs Rastici antiqua“ itd.

Tukaj nam ni namen, podati natančne zgodovine starega Velegrada, oziroma razprave, kje je iskati to mesto. Naše mnenje o tem predmetu se strinja v glavnih točkah z rezultati preiskav najodličnejših zgodovinarjev čeških (Šafařík, Dudík, Brandl i. dr.); le v nekaterih menj važnih točkah smo malo drugačih mislij, sósebnobno zastran rabe imen „Velegrad“ in „Děvin“.

Kar je doslé dognano, je pa v kratkem to-le: Staro mnenje, da je bil Devin ali Velegrad pri izlivu Morave v Dunav, tam kjer še dandanes kipé v zrak na strmi skali silni ostanki velikega gradú ali cele naselbine, to mnenje je dandanes popolnoma zavrženo. Zgodovinarji se pa ujemajo tudi v tem, da prave stolice Metodove ne smemo iskati v glavnem mestu samó na pol samostalnega kneza v Blatnem Gradu (k čemur je nektere zapeljala kriva misel, da je listinski izraz Velegrad „civitas — primo modo burgus“ popraviti v „Moosburg“) temveč v mestu Svetopolkovem, da se torej ne smé ločiti prvo narodno svetišče od prvega političnega središča narodovega. To središče, prestolnica Metodova in Svetoploкова, pa je bilo tam, kjer stojita zdaj Staré město na desnem in Hradiště (Gradišče) na levem bregu, oziroma na otoku Morave, v severnem delu moravske Slovaške — torej blizu uro hodá od sedanjega Velegrada. Pa da stoji novi Velegrad tik starega mesta ali celó na tem mestu sámem, to svedočijo tisti kraji in tista imena, ki smo jih navedli že zgoraj; razven teh pa tudi zgodovinski dokazi.

Nad prvotnim Velegradom se je izpolnila grozna kletev, ki jo je, kakor pripoveduje poročilo, izustil sv. Metod nad Svetopolkom, nad

njega rodom in mestom. Jednoč je neki Svetopolk, odhajaje na lov, ukazal Metodu, naj počaka s sv. darilom, da pride z lova. Ura za uro poteka; véрни narod se je že zbral v cerkvi in solnce se bliža pol-dnevi — a Svetopolka še ni. Zdaj začne Metod sv. mašo, ne brineč se za kraljevo prepoved; kar prihrumí vsa lovska družba s kraljem vred in Svetopolk, vidèč, da se je maša že začela, razljuti se in pokaže vso svojo brezozirnost na svetem kraju: s spremstvom vred jaha v cerkev in se ustavi stoprav pred oltarjem. Z groznim strahom naudaja ta prizor ves narod, samó Metoda ne: čestitljivi sivolasi blagovestnik se vzravna po konci in stoji pred jeznim kraljem kakor božji proroki stare zaveze. V sveti jezi se mu žari oko in grozno prekolne kralja in ves rod njegov.

Kako kmalu se je izpolnila ta kletev! Komaj deset let po smrti Svetopolkovi prihrumé divji Madjari v krasno planoto velegradsko in zrušijo mesto, pa tudi državo Svetopolkovo, čegar nevredni potomci so poginili kmalu; zadnji, Svatobog, potikal se je po gorovji in ondu končal življenje begún.

Dočim se je zgrudil prestol Svetopolkov in porušilo mesto njegovo, čuval je nad vérnim narodom v hudih stiskah, ki so prišle nadenj, blagoslov, ki ga je sv. Metod podelil narodu dan pred smrtjo svojo.

Velegrad so razdejali Madjari l. 906. ali 907. in črna noč je legla na zemljo moravsko; uničena je bila za dolgo časa mlada kultura, ki se je jela tako lepo razcvitati. Ostal je od stare prestolnice morebiti samó tisti kos, ki je bil za silo zavarovan po tokih Morave in je bil torej na otokih. Ondu so menda stolovali še nekaj časa nasledniki Metodovi, potem so i oni zapustili opustošeni kraj in se mudili tu pa tam, dokler ni sredi 11. veka čisto prestala škofija velegradska. Hitri pogin Velegrada se dá razlagati iz njegove leže ob Moravi, ki še danes izpodjeda bregove in dela prebivalcem mnogo sitnostij. Sicer si moramo pa misliti, da je mesto bilo leseno in da niti obzidje ni bilo kamenito, nego samó nasuto iz prsti. Take stavbe „zob časa“ kmalu pokonča.

Iz narodnega spomina stari Velegrad ni izginil nikdar. Po vsi Moravski in celó v daljni Češki so védeli, da je tukaj stala nekdej zibel krščanstva, „ubi incipit christianitas“. Védel je zánjo sam vojvoda češki, Břetislav, ki je prišel l. 1028. povodom vojske z Ogrji v te kraje, kjer ni videl ničesar razven razvalin, med njimi nekatere opustošene cerkve. Ko je sedé na bregu Morave gledal ostanke staroslavne prestolnice, premogla ga je bolest in milo se je zjokal junaški knez. „V srce me je zbolelo in zjokal sem se,“ pravi sam, „ko sem videl ondu, kjer se je počelo nam krščanstvo, porušena tista sveta mesta in cerkve do zadnje vse opustošene, razdrte, oropane in oskrunjene.“

A Břetislav ni znal samó plakati; dvignil je meč in zapodil Madjare nazaj čez Karpate, potem pa je ustanovil v spomin na to zmago opatijo v Spitihnovu. Ti ustanovi je podelil mnogo posestev, ki so bila nekdanj last „cerkve svete“ (imena ne pové listina) „blizu Vueligrada“, kjer se je začelo krščanstvo, „in loco quondam civitatis Deuin“ (Cod. dipl. et ep. Mor. I. 112.) Na prvi pogled se malo čudimo, da razločuje knez Velegrad od Devina, dasi iz zgodovine vémo, da sta ti imeni istega mesta. In vendar tu ni pomote. Velegrad, ki je za Břetislava še bil, dasi največ siromaška naselbina, je nekdanje ime denašnje vasí „Staré město“ poleg (Hradiště) Gradišča. Na otoku ležeče, bilo je vsaj za silo varno in dosti močno, da se je ubranilo napadov nasprotnikovih, ki se nikdar ni dolgo bavil z obleganjem. Devin v listini Břetislavovi znači pa razvaline nekdanje prestolnice Svetopolkove, razprostirajoče se od levega brega Morave proti denašnjemu Velegradu. To pustoto je podaril knez deloma novemu samostanu, ne pa mesteca Velegrada. Nekateri so gledé omenjene cerkve, katere ime je, žal, v listinah izbrisano, tega mnenja, da je misliti na cerkev na otoku, ki je bila potem dolgo časa župnijska cerkev Staremu mestu in Ogrskemu Gradišču. Vsebina listine in vse lokalne razmere pa podpirajo naše mnenje, ki je za zgodovino današnjega Velegrada sila važno; to opustošeno cerkev moramo iskati ondu, kjer so bila posestva, katera so spadala nekdanj k nji, a od Břetislava bila podarjena Spitihnovskim, t. j. tam, kjer zdaj stoji Velegrad. Tukaj se lepo strinja izvirnik z narodno tradicijo.

Novi samostanski prebivalci v Spitihnovu niso imeli veselih dnij; Madjari so jih vedno napadali. Prišli so ti sovražniki v dolino moravsko skozi soteski pri Brumovu in Hrzenkovu; pri Ogrskem Brodu (Brod uherský) se stekata obe poti v jedno, ki pri Ogrskem Gradišči pride do Morave.

L. 1190. (ali najkasneje l. 1202.) je ustanovil mejni grof moravski, Vladislav, Otakarja I., kralja češkega brat z privoljenjem bratovim opatijo velegradsko in jo izročil redovnikom cistercijancem. (Cod. dipl. et ep. II. 12. 195.) Založil jo je s posestvi v okolici cerkve sv. Janeza, ki je bila tedaj zapuščena. Odkupil je pa ta posestva od opatije v Litomišli, pridal pa še mnogo drugih posestev, med njimi tudi „Velegrad“ na otoku. Ta nova opatija je dobila takoj ime „Novi Velegrad“, da bi se ločila od starega „Velegrada“, ki se je imenovalo tudi že takrat kakor dandanes „Staro mesto“, dasi že ondu ni bilo več „civitas“, nego „modo burgus“, trg.

Sv. Metod je našel torej naslednike, nadaljevalce svojega delovanja na polji vérskem in kulturnem — samó duh njegov ni bival v novem

poslopji: narodni značaj moravske cerkve, slovanska liturgija tem možem ni ugajala; saj se je bila pristudila tako hitro istemu Rimu, ki se je hitro kesal, da je bil dovolil Moravcem in sosednim bratom slovanski jezik pri službi božji. Še veliko bolj pa se je slovanska liturgija studila nemški duhovščini, katero so domači knezi Premislovci z nemškimi naselniki vred vabili v te kraje. Ustanovna listina ne pripoveduje, kako se ima zvati novi samostan; stoprav pozneje, pri dnevi listine, beremo ime „Novi Velegrad“. Tukaj tiči lep kos mržnje napram slovanski liturgiji in imenu tistega kraja, kjer se je bila prvič pojavila; v tem imeni so bile zjedinjene vse tradicije, jedina dedščina po slavni prošlosti moravske cerkve. Narodne tradicije pa imajo neko prirodno moč v sebi, s katero si priboré napósled vendar dostojno veljavo; narodna tradicija je „glas narodov, glas božji“ — ime Velegrad se je prijelo z mogočno silo nove opatije in ji ostalo kljub vsem mržnjam. Izgubilo pa je pridevek „Novi“ potem, ko je še v tistem veku preminul „Stari Velegrad“.

Otakar II. je v bojih z Madjari uvidel strategično važnost tega okraja in je sklenil napraviti na ta vrata, skozi katera so Ogrji vedno silili na Moravsko, močen zapah. Zato veli l. 1257 (Cod. dipl. et ep. III. 246) ustanoviti onkraj srednjega toka Morave, na otoku sv. Jurija, novo trdno mesto. Ker so bili ondu še sledovi starodavnih okopov, djali so novemu mestu „Hradiště Uh.“, t. j. kraj, kjer je stal grad, (prim. slov. „Gradišče“.) V to mesto so se morali preseliti kraljevi podložniki v Kunovicah (južno od Gradišča) in velegradski podložniki iz „ipsa forensi villa Weligrad“, t. j. iz Starega mesta. Samostan pa se v dotičnih listinah zove samó Velegrad.

Nasipi zapuščenega „Starega Velegrada“, ki se omenjajo še l. 1232. razpadli so polagoma; Morava jih je marljivo rušila in jim kopala gomilo, kakor dela še dandanes. Navzlic novemu, mlademu mestu onkraj Morave se odsihdob imenuje zapuščeno mesto „Staro mesto“, in je ostalo vedno samó vas in nekako predmestje Gradišča.

Res je, da Svetopolkov Velegrad in naš Velegrad nista do pičice identična; a to nas ne more motiti, saj je nosila ista zemlja obe mesti, z istim imenom se nazivata obe in istotako sta sveti slehrnemu Slovnanu obe in slehrni Slovan se mora strinjati s krasnimi besedami vrlega Brandla, ki tako-le veli: „V skutku (zares) v okolí Velehradském stál slavný hrad Svatoplukův a vypínal se metropolitný chram prvního arcibiskupa moravského! Vira lidu stoletá nebyla tedy jen pouhým blouzněním, nýbrž měla kořen svůj ve skutečnosti krásné, velkolepé a slavné! Starý Velehrad arcit' zhynul; ale onen Velehrad, kde ty dvě hvězdy Solunské se nám rozsvítily, zvěstující nám víru a zákon lásky a pravdy,

ten nezahyne nikdy, proto že jej věrný lid náš ve oděčném srdci svem na věki chovati bude!“ (Kniha pro každého Moravana 135.)

Take misli, taki čuti naudajajo tudi nas, poslavlajoče se od sve-tega mesta, ki nam ostane neizbrisljivo v spominu.

Agitator.

Roman.

Spisal Janko Kersnik.

Sedmo poglavje.

Rude ni bilo pri shodu borjanskih volilcev. Védel je že prej, da bode tam dovolj pristašev one stranke, kateri se je prišteval sam, da opravijo tudi brez njega. Poleg tega se mu ni zdélo umestno, riniti preveč v javnost tam, kjer ni šlo v prvi vrsti za nje-govo osebo. A vse to bi mu konečno vendar ne bilo branilo, pokazati se med tržani volilci, ko bi ga ne bil prevzel popolnoma še tretji, recimo glavni in najmerodajnejši ozir. Ugibal je namreč, da bodo nocoj dame na Drenovem same domá. Graščák je bil v istini zjutraj odpotoval zarad nujnih opravkov, in Meden in Hrast, katera sta s svojima ženama prihajala ob prostih dnevih k Bolétovim, bila sta danes prisotna pri shodu; drugi obiskovalci pa so redkokrat prihajali na Drenovo, zlasti tedaj še ne, ko je bilo pomladansko vreme še tako izpremenljivo.

Koncipist pa je imel svoje namene. Po oni predpustni zabavi pri Medenovih zanemaril je bil Bolétove ter zahajal mnogokrat ob prostih urah na bližnji gradič, kjer je kraljevala gospa Elza. Samosvestna gi-zdavost ga je vodila tja in domišljal si je, da ljubeznivost, s katero ga je sprejemala Medenovka, ni več običajna, ampak da velja le nje-govi zmagoviti osebi. In ob prvi priliki — kdo vé, je li koketna žena ni sama pospešila? — predrznil se je tudi stopiti korak naprej z og-njeno izjavo, da mu ni moči živeti brez nje; a sreča mu ni bila ugodna. Elza se mu je na glas smijala in le nenadni prihod gospoda Medena je rešil tedaj koncipista iz silne zadrege. Uvidel je, da — naj go-vore ob Elzi, kar hoté — on vendar ni poklican, igrati večje vloge ž njo ali poleg nje, in z ono lahkoživnostjo, katera je lastna z nesram-nostjo vred vsem ljudem njegove baže, pozabil je naglo ta polom. A domislil se je sedaj zopet Bolétove Milice in jel zahajati pogostem na